

Dynamics of the State-management Relevance of the Problems of Social Consolidation and Social Solidarity in Ukraine

UDC: 351/354+332.22-045.62(477):355.01

DOI: <https://doi.org/10.15421/152438>**Cherleniak Ivan**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0001-6270-5549>, ivan.cherlenjak@uzhnu.edu.ua**Tokar Marian**Dr.Sc., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0001-8426-4481>, marian.tokar@uzhnu.edu.ua**Shchurenko Fedir**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-4661-3326>, fedir.shchurenko@uzhnu.edu.ua*Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)*

Abstract

Topicality. Emphasis is placed on social consolidation as a multifaceted problem of public administration. Focused on the dynamics of the problem from the side of the scientific and expert community, government officials. It is proved that in the conditions of martial law, various threats and contradictions arise in the life of the state. The semantic picture and operational principle of "social consolidation" should be specified as a system of events, connections and contradictions of the management and evolutionary processes of modern Ukraine.

Purpose: to study the content and structure of the factors forming the arrhythmia of the processes of social consolidation/deconsolidation of Ukraine; study of challenges to the system of state administration in the sphere of ensuring social order, social consolidation, social solidarity and stability of the state.

Research results. It is proved that during the years of Independent Ukraine, social consolidation was considered first as plans for ensuring issues of nation building, the concept of forming a political nation, and later, due to the aggravation of the fight against the hybrid information campaign of the Russian Federation and the formation of new facets of consolidation/deconsolidation in Ukraine, as an applied aspect of state management, aimed at increasing the state's sustainability potential.

Conclusions. It was established that social consolidation and social solidarity are dynamic factors influencing the quality and stability of the state, which are determined by the forms of communication in the quadrangle «citizen – state – society – community». It was found that social consolidation is a process and a factor of interaction between the systems of the organization of society and the state-management organizational systems. Among the greatest threats to the formation of social consolidation is the fragmentation of public consciousness and the environment, especially if it occurs in the conditions of growing influence of informational tools of hybrid warfare, directive tools for the exercise of power, and the spread of populist information technologies. Social consolidation and social solidarity are of paramount importance for the stability of Ukraine in the conditions of war.

Keywords: social consolidation, social solidarity, cohesion, sustainability, civil society, state administration, wartime

Динаміка державно-управлінської актуальності проблем суспільної консолідації та соціальної солідарності в Україні

Черленяк Іван, Токар Маріан, Щуренко Федір*Ужгородський національний університет (Ужгород, Україна)*

Анотація

Актуальність. Акцентовано на суспільній консолідації як багатогранній проблемі державного управління. Сфокусовано на динаміці проблеми з боку науково-експертної спільноти, посадовців влади. Доводиться, що в умовах воєнного стану виникають різні загрози та суперечності у житті держави. Сміслова картина й діяльнісний принцип «суспільна консолідація» мають бути конкретизовані як система подій, зв'язків і протиріч управлінських та еволюційних процесів сучасної України.

Мета: дослідження змісту й структури факторів формування ритмії процесів суспільної консолідації/деконсолідації України; вивчення викликів системі держуправління у сфері забезпечення соціального порядку, суспільної консолідації, соціальної солідарності й стійкості держави.

Результати дослідження. Доводиться, що в роки Незалежної України суспільна консолідація розглядалася спершу як плани забезпечення питань націєтворення, концепції формування політичної нації, а згодом, через загострення боротьби з гібридною інформаційною кампанією РФ та формування нових граней консолідації/деконсолідації в Україні, як прикладний аспект державно-управлінського характеру, спрямованого на збільшення потенціалу стійкості держави.

Висновки. Встановлено, що суспільна консолідація та соціальна солідарність є динамічними факторами впливу на якість і стійкість держави, що визначаються формами зв'язку в чотирикутнику «громадянин – держава – суспільство – громада». З'ясовано, що суспільна консолідація – це процес і чинник взаємодії систем організації суспільства та державно-управлінських організаційних систем. Серед найбільших загроз формування суспільної консолідації постає фрагментація суспільної свідомості та середовища, особливо, якщо вона відбувається в умовах зростання обсягів впливу інформаційних інструментів гібридної війни, директивних інструментів здійснення влади, поширення популістських інформаційних технологій. Суспільна консолідація і соціальна солідарність мають надважливе значення для стійкості України в умовах війни.

Ключові слова: суспільна консолідація, соціальна солідарність, згуртованість, стійкість, громадянське суспільство, державне управління, воєнний час

Стаття надійшла / Article arrived: 17.07.2024

Схвалено до друку / Accepted: 23.09.2024

Вступ.

Потенціал стійкості та ресурси розвитку України як суб'єкта цивілізаційного прогресу й міжнародного права залежать від якості суспільного середовища, якості складових систем державної влади та ефективного публічного (державного) управління. Відповідно якість суспільного середовища формується та визначається як характером взаємозв'язку між елементами й компонентами суспільного середовища, так і параметрами взаємодії цих елементів і компонент з механізмом та апаратом держави. До загальних характеристик суспільного середовища модерних демократичних держав найчастіше використовують такі загальні терміни: консолідація, згуртованість, солідарність. У той же час для кожного історичного моменту різних держав реальне змістове наповнення термінів може суттєво відрізнятись.

Загальна проблема суспільної консолідації є багатогранною та системотворчою для державного будівництва й державного управління багатьох країн і в історичній ретроспективі, і на сучасному етапі їх державотворення. Навіть країни з достатньо високим добробутом можуть мати час від часу такого роду проблеми. Це засвідчують, зокрема, події в Іспанії (проблема Каталонії) та у Великій Британії (активність політичних партій, які вимагали незалежність Шотландії). Тому, не дивно, що Україна з її більш ніж тисячолітнім, проте дуже звивистим історичним шляхом державотворення неодноразово мала й продовжує мати проблеми формування та покращення процесів суспільної консолідації.

Разом із тим, варто згадати, що в деякі моменти історичного розвитку України суспільну консолідацію певні політичні сили намагалися (намагаються й тепер) звести до програми, стану та набору інструментів і технологій примусового об'єднання навколо такого собі «месії», «постаті та волі вождя». В умовах воєнного стану створюється або виникає спонтанно (і часто поза волею осіб, які ініціювали певні спірні або непродумані популістські рішення) система різноманітних загроз, суперечностей і протистоянь між соціальними акторами суспільства та держави. Безсумнівно цьому сприяє той високий рівень невизначеності й страху, які в мовах воєнного часу щоденно мають поборювати більшість суспільних верств України. Тобто, в умовах воєнного часу виникає певна нова «нормальність» життя та боротьби громадян України. Вона має множини сутнісних вимірів, серед яких основними є оборонний (військовий), безпековий, політичний,

психологічний, організаційний, соціальний, економічний, культурний.

Актуальність статті визначається зокрема й тим, що у зв'язку з викладеним вище сама смислова картина та діяльнісний принцип «суспільна консолідація», як основа адекватної викликам історичного моменту сукупності процесів соціального та державного управління, повинна бути уточнена і конкретизована як система подій, зв'язків та протиріч управлінських і еволюційних процесів сучасної історії України.

Метою статті є дослідження змісту й структури позитивних і негативних факторів формування аритмії процесів суспільної консолідації-деконсолідації пострадянської України; вивчення сучасних викликів для системи державного управління у сфері забезпечення соціального порядку, суспільної консолідації, соціальної солідарності та стійкості держави в умовах нової «нормальності» воєнного часу.

Дослідження виконано на основі комплексного застосування: системного підходу; загально-наукових методів логіки, аналізу та синтезу; івент-аналізу й контент-аналізу; логічних прийомів наукової індукції та дедукції; прогресивно-регресивного методу пізнання та інтерпретації, що орієнтує нас на розуміння й пояснення феноменів соціального та управлінського процесів як рекурсивно-смислово взаємодію трьох часових вимірів: минулого, сучасного і майбутнього.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій.

Проблематика дослідження суспільної єдності та солідарності була започаткована ще в роботах Е. Дюркгейма та Ю. Габермаса. Зокрема, Е. Дюркгейм трактує соціальну солідарність як діяльнісний компонент соціальної згуртованості, що визначає тип соціальних зв'язків (Дейнеко, 2021). У свою чергу Ю. Габермас трактує соціальну солідарність як результат консенсусу між громадянами, що досягається за допомогою соціального діалогу (Габермас, 2000).

В українському науково-експертному дискурсі питання суспільної консолідації та суспільно згуртованості після правового відновлення державного суверенітету України 24 серпня 1991 року досліджувалися в міждисциплінарному ракурсі зі залученням істориків, соціологів, політологів, юристів, держуправлінців. Однак слід наголосити, що цими проблемами переважно займається лише наукове співтовариство, а кінцевим споживачем розробок у цій сфері усе ж мають бути насамперед особи, які приймають рішення в сфері публічного управління та державного будівництва. Серед значної кількості праць, у яких аналізувалися питання суспільної

консолідації найбільш релевантними для цілей нашого дослідження є розробки таких авторів, як Н. Авер'янова (2017), В. Войналович (2018), Д. Грицяк (2013), Т. Коломієць (2009), Г. Луцишин (2011), Ю. Поліщук (2019), М. Степико (2011), Л. Чупрій (2012), Ю. Шайгородський (2023а) та ін. Особливо цікавими для дослідження є пошук змістовного розмежування понять «соціальна згуртованість» і «соціальна солідарність» у праці О. Дейнеко (2021) та аналіз динаміки української консолідації в умовах гібридно-інформаційної кампанії кремля проти України (Ділай, & Кротченко, 2019; Курило, Савченко & Караман, 2018; Курило & Савченко, 2017; Мінаков, 2017). На основі цих праць і здійснено спробу досягнення мети статті в наступній її частині.

Результати дослідження.

Підтримка системою публічного управління «нормального» рівня суспільної консолідація є базовим (тобто нормальним) завданням цієї системи в умовах мирного часу. В умовах воєнного часу швидко та несподівано виникають нові загрози руйнування або зниження рівня суспільної консолідації. Виникає певна «нова нормальність» суспільної консолідації, при якій ризики для консолідуючих зв'язків і процесів різко зростають. Вплив воєнного часу на акторів, зв'язки та процеси, що складають фундамент як соціального порядку, так і стійкості держави ще більш актуалізують проблему суспільної консолідації, суспільного згуртування та соціальної солідарності. Зв'язок цих процесів між собою та їх вплив на стійкість суспільства, стійкість і результативність системи влади й публічного управління в Україні потребує додаткового вивчення.

Системний підхід та аналіз наукових досліджень і публікацій, контент-аналіз повідомлень ЗМІ та соціальних мереж дозволяє окреслити й ідентифікувати основні напрямки й актуальні проблеми процесів суспільної консолідації в Україні. Для кращого розуміння динаміки змін змісту викликів державного будівництва, публічного управління, системи процесів суспільної консолідації, аналіз процесів державотворення багатоетнічного народу постсоціалістичної України доцільно проводити в розрізі таких базових часових етапів: 1) 1990 – 2013 роки; 2) 2014 – 2021 роки; 3) 2022 – 2024 роки.

Насамперед, варто згадати, що спектр питань суспільної консолідації навіть у недалекому українському державотворенні має складну історичну генезу. Зокрема, нагадаємо, що після «Хрущовської відлиги» у часи керівництва УРСР першим секретарем ЦК КПУ П. Шелестом

була видана книга «Україно наша Радянська», де питання національної консолідації у «видимому» соціальному та суспільно-політичному просторі зводилися суто до формування умов і можливостей збереження україно-центричної культурної ідентичності «громадян республіки» (Шелест, 1970; Білокінь, 2016). Вважаємо, що цей латентний процес підсвідомої ментальної консолідації несподівано призвів до того, що при появі достатньо реальної можливості відновлення державного суверенітету України в 1990 році вона була практично безкровно реалізована.

У той же час такий «занадто мирний» процес відновлення державного суверенітету України під керівництвом частково патріотичної в кон'юнктурному розумінні, й патріотичної частково в ментальному україно-центричному родовому розумінні функціонерів Комуністичної партії України призвів до амбівалентності суспільного середовища (Долання амбівалентності, 2019). На жаль, на цю проблему системи державного управління практично не звертали увагу в перші роки після відновлення державного суверенітету України.

Характерно, що Л. Кучма пройшов «політичний шлях» від члена ЦК КПУ до Президента України, чим певною мірою практично продовжив тенденцію українізації, закладену П. Шелестом. Він також став автором «консолідуючої» праці (Кучма, 2004). Така україноцентрична державницька позиція колишнього генерального конструктора «Південмашу» була підкріплена політикою сприяння державним аналітичним та академічним інституціям. Тодішнім президентом і його радниками була визнана доцільність розробляти тематику суспільної консолідації для закріплення засад української державності, а науково-дослідні інституції отримували цільове фінансування для проведення подібних досліджень.

І вже в 2005 році провідні аналітики НІСД визначають, що найбільш актуальними для суспільної консолідації українського суспільства є такі чинники: зміцнення української політичної нації; формування та розвиток громадянського суспільства; спільна територія проживання; спільна культурну традицію; спільну історичну пам'ять, самосвідомість; ідентичність економічного простору; релігійний фактор; мова; етнічність (Власюк, Крисаченко, & Степико, 2005, с. 784). З цього часу, ціла система органів публічного управління України і в Києві, і в регіонах при нормальній результативності державного управління мала б приділити усім цим питанням прискіпливу увагу, що зрештою

мало привести до вагомих практичних результатів витіснення кремлівських ідеологічних наративів в Україні.

У 2006 році виходить праця одного з творців відновлення української державності Л. Лук'яненка під назвою «Національна ідея і національна воля» (Лук'яненко, 2006), де піднято питання ідеології української держави, аналізу державотворчого процесу в Україні, а головною ідеєю проходить заклик до єдності народу через відродження мови, культури, національної гордості, любові до України.

У 2009 році Т. Коломієць звертає увагу як науковців, так і функціонерів влади на актуальність вживання конструктів «національна ідентичність», «національна самосвідомість», «національна свідомість» як ідентичних за змістом, так і ідеологічним спрямуванням. Ці конструкти «виражають можливість спрямовувати свою увагу на предмети зовнішнього світу, і водночас, зосереджуватись на станах внутрішнього духовного досвіду, якими супроводжується ця увага шляхом уявлення себе як певної спільноти (нації), усвідомлення її сутнісних рис та відокремлення «ми» від «не ми» (Коломієць, 2009, с. 101). У цьому ж 2009 році у роботі (Андрос, 2009) звертається увага не тільки науковців, але і публічної влади до проблеми зменшення природного ядра процесів суспільної консолідації за рахунок зменшення масиву активних етнічних українців, які внаслідок імперської політики русифікації втратили або втрачають природний зв'язок із українською основою національної самосвідомості.

У 2011 році вже в початковий період правління Президента В. Януковича М. Степико у своїй роботі (Степико, 2011) обґрунтовує, що при оцінюванні, плануванні та стимулюванні процесів суспільної консолідації в Україні необхідно враховувати дві групи чинників: 1) об'єктивні, 2) суб'єктивні. До об'єктивних він відносить історико-політичну та соціально-економічну архітектуру українського «посткомуністичного» соціуму та стан масової свідомості цього соціуму, наявні проблеми його розвитку. До суб'єктивних М. Степико відносить наявність або відсутність національної еліти, компетентної державної влади, авторитетного національного лідера (у розумінні лідера політичної нації) (Степико, 2011, с. 102, с. 104).

Тоді ж Г. Луцишин у своїй роботі (Луцишин, 2011) вказує на те, що навіть в період після Помаранчевої революції та «велелюдного Майдану» українське суспільство в цілому ще все залишилося вкрай неконсолідованим. Вона, небезпідставно вважає, що це стосується дуже

багатьох аспектів суспільного життя: реалій політики державно підтримки функціонування української мови в офіційній сфері, ресурсних умов формування політичних еліт, діяльності та поведінки еліт, ситуацій вибору пріоритету регіональної ідентичності над ідентичністю загальнонаціональною, процесів формування культурної ідентичності загалом (Луцишин, 2011, с. 166). Події 2014 року під час захоплення Криму «зеленими чоловічками» при нахабній активності прокремлівських активістів та мінімальному опорі проукраїнських громадян (це не стосується кримських татар) підтвердили правомірність такого висновку.

У 2012 році в роботі (Войналович, Єленський, Кирюшко, Кочан, Рубльова, & Левенець, 2012) піднімається проблема актуальності релігійного чинника в процесах становлення як повноцінної української політичної нації, так і демократично функціональної держави. Автори логічно звертають увагу державної влади та наукового співтовариства України на можливості та виклики інструментального використання релігійного чинника у процесах суспільної консолідації та державного будівництва. На актуальність розвитку змістовного наповнення національної ідеї як системотворчого чинника формування та консолідації української політичної нації вказує і Л. Чупрій у своїй роботі (Чупрій, 2012).

У іншій відомій праці (Грицяк, 2013) артикулюється ще оди вектор консолідуючої теми й поширюється теза про важливу роль української мови як консолідаційного чинника та необхідність формування результативної політики в сфері мови й культури в контексті етнокультурної консолідації. Історія законодавчого прийняття так названого «мовного закону Ківалова-Колесніченка», ініційованого ними в 2012 році та довготривала боротьба за його скасування, яка завершилася аж у 2018 році засвідчила актуальність проблеми відновлення повнокровного функціонування державної мови в значній історичній перспективі (Закон не двох, 2018).

Таким чином, можемо зазначити, що в роботах перших двох десятиліть після проголошення державної незалежності України проблема суспільної консолідації найчастіше розглядалася у фокусі загальних питань націотворення та формування політичної нації. Саме вони пропонувалися в якості платформи, на якій повинен відбуватися перехід від посткомуністичної авторитарно-директивної держави до держави з демократичною системою виборів на конкурентній багатопартійній основі. Консолідована політична нація мала б

генерувати легітимну сильну державну владу, а вже подальші дії сильної державної влади забезпечили б ще вищу форму суспільної консолідації на основі зростання добробуту широких верств населення.

Але як засвідчили події трьох Українських революцій за 33 роки державної незалежності (Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності) проблема суспільної консолідації не була системно вирішена навіть у період мирного розвитку новітньої Української Держави. Пояснення цього негативного факту надав В. Горбулін у роботі (Горбулін, 2017, с. 251). Зокрема тут він указав на такі ключові факти та події. Коли в 2004–2009 роках і законодавчу владу, і виконавчу владу контролювали проукраїнські, проєвропейські сили в український енергетичний сектор спочатку були «просто допущені» ті компанії, які жорстко контролювалися залежним від РФ капіталом. Зовсім швидко згадані компанії та їх функціонери за допомогою корупційної сітки охопили державне та бізнесове життя України. А згодом на посаду заступника СБУ (а після перемоги на президентських виборах В. Януковича на посаду голови СБУ) призначили персону прямо пов'язану з цим «капіталом». У той же час на ключові посади в Міністерстві оборони України, в Державному концерні «Оборонпром», в Службу зовнішньої розвідки також були призначені афільовані з російським урядом та бізнесом особи, що згодом створило платформу швидкого розвитку процесів суспільного розчарування у владі та суспільної деконсолідації, які й привели до трагічних подій на Майдані та зростання можливостей анексії Криму.

Отже, в контексті проблеми нашого дослідження та на основі аналізу попередніх публікацій і наведеної вище інформації можемо сформулювати наступні судження, що суспільна стабільність, суспільний консенсус, суспільна консолідація, які отримали виміру широку платформу свого відтворення внаслідок перемоги Помаранчевої революції були досить швидко послаблені корупційними факторами та відчуттям соціальної несправедливості. Це зрештою призвело до кардинального зменшення електоральної бази «помаранчевої» влади та апатії виборців. А основна маса питань консолідації та деконсолідації, що були актуальними до 2014 року, тобто в довоєнний період, залишаються не вирішеними і сьогодні.

Розпочата в 2014 році РФ війна (так само як і гібридна), окупація Криму та вторгнення військ РФ в Луганську та Донецьку області сформували нові грані проблеми консолідації/деконсолідації в цих регіонах. Про це свідчать,

зокрема, неодноразові повідомлення про те, що деякі жителі цих областей блокували техніку та особовий склад підрозділів ЗСУ, які рухалися назустріч військам окупантів для захисту кордонів країни в 2014 році (Репортаж із окупованого Кутейникового, 2019).

Варто також зазначити, що у названих роботах цього періоду питання суспільної консолідації набувають дещо більш прикладного державно-управлінського характеру. В 2017 році Н. Авер'янова на основі прикладів із практики державного будівництва доводить, що особливо актуальними в 2014 – 2020 роках були такі чинники консолідації, як «спільна ідея, мета суспільного розвитку, діяльність національної еліти, що має бути взірцем суспільної єдності, політична культура, державна мова, історична пам'ять, економічні та освітньо-виховні чинники, релігія, мистецтво та ін.» (Авер'янова, 2017, с. 10). У той же час авторка також наголошує на деструктивній поведінці представників конкуруючих груп. Вона вважає, що: 1) політичні еліти формально закликають до єдності суспільства, проте, як правило, не зовсім добросовісно та конструктивно конкурують за владу; 2) еліти для розширення чисельності свого електорату використовують у політиці свого просування до влади наявні в українському соціумі деконсолідаційні тенденції; 3) поведінка українських еліт, які ставлять інтереси суспільства нижче власних амбіцій, становить значну перешкоду в процесах консолідації українства (Авер'янова, 2017, с. 10).

Дослідник Ю. Поліщук у 2019 році наголошував, що все ще дуже важливими для процесу суспільної консолідації є такі ідеологічні та організаційні чинники, як суспільні цінності та національна еліта (Поліщук, 2019, с. 268). У свою чергу В. Войналович аналізував проблеми консолідації за допомогою тенденцій розвитку православних церковних організацій України після початку вторгнення військ в Україну в 2014 році. Зокрема, вказувалося на важливості зміни характеру «міжправославних» взаємин у ході процесу творення Української помісної православної церкви. Тут же оцінювалася й динаміка конфліктного потенціалу «філіальної» УПЦ МП та помісної ПЦУ крізь вимір викликів суспільної консолідації/деконсолідації (Войналович, 2018). Звернемо увагу на те, що фактично негативну роль прокремлівської мережі «чекістів в рясах» на широкий загал громадян Україна почала усвідомлювати лише з початком військових дій РФ на території України. Разом із тим, у 2024 році частина депутатів від правлячої партії «Слуга народу» залишаються активними промоутерами впливу «філіальної» УПЦ МП.

З 2014 року тематика та проблематика консолідації у національній літературі значною мірою трансформується. Увага дослідників спрямовується на такі інструментальні та психологічні аспекти консолідації, як: соціальна солідарність та коливання соціалізації/десоціалізації особистості в умовах психологічно-інформаційної агресії та страху. Більш психологічно «гнучкішими» стали й деструктивні інформаційні «питання Кремля» в Україні. Московські керманічі та їх пропагандисти тимчасово перестали сперечатися із тезою «Україна не Росія» та наполягати на своїй фальшивій тезі «Україна ніколи не існувала». Через різноманітні інформаційні та гібридні технології почалася кампанія навіювання меседжів: «Україна існує, але вона нікому не потрібна – Європа і Америка кинули Україну», «українців мільйонами вбивають на Донбасі – треба зупинити війну», «Слава Україні, Президент Порошенко – зрадник» (Мінаков, 2017; Ділай, & Кротченко, 2019).

Інтенсивний гібридний вплив Кремля на населення східних регіонів України викликав і певні рівні аберації психіки жителів цих регіонів. На цю проблему одними з перших звернули увагу автори монографії «Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України» (Курило, Савченко, & Караман, 2018, с. 240). Насамперед, вони вказують, що: 1) в сучасній психології та соціології аберація ідентифікується як «відхилення» індивіда від норм раціонального мислення або поведінки; 2) абераційна поведінка – це поведінка, що не визначається раціональними аргументами та раціональними спонуканнями та не може бути пояснена з точки зору здорового глузду; 3) абераційна поведінка виникає внаслідок викривлення (аберації) систем цінностей, установок, мотивів і потреб, які є рушійною силою поведінки і діяльності (смісловий конструкт «аберація» походить з оптики та означає відхилення, викривлення фігури зображення від фігури оригіналу). Автори вважають доцільним застосувати такі терміни як аберація та абераційна поведінка для описання загроз впливу на психіку жителів України ворожої інформаційно-пропагандистської машини РФ. Вони пояснюють свою позицію такими тезами: а) аберація розуму відображає реальність в викривленому вигляді; 2) при аберації людина свої переживання та відчуття нав'язні сторонніми силами вже сприймає як продукти свого мислення; 3) нав'язні ззовні віртуальні картини та деструктивні ідеї сприймає за реально існуючі процеси та проблеми; 4) індивіду здається, що картини та установки його

розуму визначають дійсність, тоді як насправді вони є несвідомо неправильними, спотвореними відбитками дійсно існуючих явищ і відносин» (Курило, Савченко, & Караман, 2018, с. 99).

У той же час у роботі «Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на сході України» (Курило, & Савченко, 2017) відзначено, що різноманітність інформаційних каналів, які Кремль здатен спрямувати для психологічного впливу на громадян України була і продовжує бути великою. Походження та ідеологічну заангажованість інформації в мережі прокремлівських інформаційних каналів важко прослідкувати без спеціальних підготовки й зусиль.

Таким чином, для більшості громадян України створюються канали навіювання потрібної пропагандистам Кремля інформації, в тому числі й на рівні підсвідомості. Це повною мірою використовують кремлівські пропагандисти у своїх інтересах, оскільки це дозволяє висувати актуальні на поточний момент «правдоподібні» версії, що здатні деморалізувати психіку верств населення України. Наразі необхідна інша стратегія ведення інформаційної політики, заснована на розробці та реалізації змісту й технологій інформаційно-психологічної протидії агресору. Висновок авторів про загрозу викривлення свідомості та картини розвитку розуміння суспільних, економічних, політичних та оборонних процесів стає усе більш актуальним на поточний момент 2024 року. Вважаємо, що це пов'язано також із «втомою від війни», характеристики якої описано в іншій роботі (Шайгородський, 2023b).

В умовах «втоми від війни» та підсвідомого чи неусвідомленого страху створеного інструментами гібридної війни можуть виникати індивідуальні чи навіть колективні прояви абераційної поведінки, що здатні руйнувати суспільну консолідацію. Вважаємо що «втому від війни» доцільно долати посиленням процесів суспільної консолідації та суспільної солідарності. Це посилення може забезпечити рівноправна взаємодія державної влади та громадянського суспільства. В цьому зв'язку необхідно звернути особливу увагу на формування таких трьох компонент інтегрального процесу суспільної консолідації як: 1) суспільно-політична консолідація, 2) суспільно-психологічна консолідація навколо базових цінностей процесу державотворення, 3) соціальна згуртованість. Вони пов'язані між собою циклічно смисловою інверсією «мета – засіб – результат» як ціле та частини динамічної тріади. В свою чергу соціальна згуртованість в умовах сучасного розвитку суспільств та

держав має власну структурно-функціональну складність, яка відображається певною групою ключових ознак.

Важлива думка й іноземних експертів-дослідників, які до найбільш вагомих ознак екзистенції соціальної згуртованості в сучасному суспільстві відносять такі, як: загальні цінності та громадянська культура; соціальний порядок і соціальний контроль; соціальна солідарність і скорочення економічної нерівності; соціальні мережі та соціальний капітал; територіальна приналежність та ідентичність (Kearns, & Forrest, 2000).

Висновки.

Слід констатувати, що суспільна консолідація й соціальна солідарність є динамічними факторами та формами зв'язку в «чотирикутнику «громадянин – держава – суспільство – громада». Зв'язок, взаємодія та орієнтована на взаємоприйнятний результат співпраця між державою і суспільством визначається та повинна забезпечуватися багатомірним комплексом чинників. Серед них системотворчими є, насамперед, регламентування, контроль і мотивація. З одного боку держава регламентує умови й норми суспільного порядку та діяльності контингенту громадян, громад і організацій громадян. З іншого боку громадяни, громади та організації громадян відповідно до конституційно закріпленого права установчої влади народу в демократичній державі оцінюють та регламентують з певною періодичністю діяльність контингенту осіб наділених у законний спосіб владою. У той же час ефективність основної практичної діяльності контролю та регламентування залежить від сукупності мотиваційних чинників і здатності як влади, так і громад сприймати й розуміти суть прямих і опосередкованих мотиваційних чинників.

В умовах воєнного часу спектр необхідних та можливих суспільно значимих цілей і якісно, і кількісно стає більш складним. Це неминуче приводить до зростання складностей і суперечностей як процесів суспільної консолідації, так і процесів публічного та державного управління.

Зростання рівня директивності влади й кількості механізмів примусу необхідно компенсувати зростанням обсягів довіри та солідарності інтересів між такими «колективними сторонами»: Парламент – Президент – Уряд – місцеве самоврядування – підприємницький сектор – громадянське суспільство – громадяни – військові командири – суди – органи правопорядку. Довіра та солідарність у суспільстві є тими стержневими

системотворчими організаційними та психологічними процесами, які відтворюються при певному рівні суспільної консолідації. Саме ці системотворчі стержні забезпечують стійкість держави. Вважаємо, що саме суспільна консолідація як система-процес повинна бути довготривалою ідеологічною основою стійкості держави та її народу в боротьбі з агресором, з економічними і технологічними викликами породженими війною. А з іншого боку, не примусова, а добровільна, самоорганізована суспільна консолідація є тим соціопсихологічним простором, який дозволяє реалізуватися конкретним актам вияву довіри та солідарності й надалі генерувати вищий обсяг соціальної солідарності.

На поточний момент важливим є те, щоб «схильні до корупції» та наділені в умовах воєнного часу державою фактично неконтрольованою владою посадовці, не зруйнували такі вияви солідарності як волонтерський рух, добру власну волю стати до лав ЗСУ, створювати виробництво нових технологічних рішень необхідних для оборони. Важливим є розуміння (особливо для діячів державної влади), що суспільна консолідація це певний процес взаємодії чотирьох систем: 1) образів існування минулого; 2) алгоритмів та режимів формування сучасного; 3) образів-цілей існування смислу майбутнього; 4) планів та алгоритмів досягнення цілей майбутнього. В традиційних мирних умовах суспільство та держава на основі спільної власної роботи й на основі технологічних цивілізаційних запозичень із тією чи іншою швидкістю та результативністю забезпечують зв'язок вище вказаних чотирьох систем.

Інформаційна та смислова картина реальних суспільних процесів, які відбуваються на такому складному й турбулентному етапі життя держави як війна, повинна відображати як стан зв'язків минуле-сучасне, так і боротьбу тенденцій розвитку майбутнього. Таку картину само для себе має безперервно та послідовно створювати консолідоване суспільство. Насамперед його найбільш організована частина, яка ідентифікується як «громадянське суспільство». В умовах воєнного часу необхідно створити таку систему контролю посадовців влади консолідованим суспільством, яка обмежувала б зловживання, але не давала можливість розпізнавання ворогу чутливої для оборони України інформації. Для цього необхідно насамперед «створити» або «відновити» дієздатний Парламент, який є найвищим легітимним органом державної влади в сучасних умовах воєнного стану. «Відтворення» такої

інституції можливо лише завдяки ідеологічній консолідації усіх патріотичних сил, здатних перебороти втому від війни.

На нашу думку, одна із найбільш важливих проблем формування загальної та цілісної суспільної консолідації в умовах паралельного зростання директивних інструментів влади й популістських інформаційних технологій, що відбувається на фоні впливу інформаційних інструментів гібридної війни Кремля, полягає у фрагментації суспільної свідомості та відповідної фрагментації суспільного середовища.

Під впливом сукупності різновекторних позитивних і негативних факторів життєдіяльності країни та дій влади суспільне середовище досить виразно розділяється на такі шість фрагментів: 1) частина суспільства віддає всі сили, здоров'я, а деколи і життя в боротьбі за країну; 2) частина, яка свідомо та активно докладає зусиль до боротьби з агресором на виробництві й громадській діяльності; 3) частина, яка намагається абстрагуватися від страху, загроз та зобов'язань створених війною і жити «звичним чином»; 4) частина, яка дозволяє собі наживатися в умовах воєнного часу за рахунок недобросовісної конкуренції; 5) частина, яка активно формує або шукає злочинні корупційні схеми; 6) частина, яка намагається усіма шляхами покинути країну.

Таким чином, формується ситуація, коли до надважливих викликів та загроз в умовах агресії РФ для стійкості та розвитку України долучається ще одна – соціально-психологічна. Суть її в тому, що для багатьох громадян та «груп за інтересами» «власна» психологічна проблема домінування приватновласницьких егоїстичних інтересів над суспільними ще усе не подолана. Цим створюються різноманітні корупційні загрози, суспільні скандали. Сторюються лінії напруження не тільки в економічній, але і в суспільно-політичній, етнонаціональній, культурній, ідеологічній сферах. Це неминуче призводять до коливань рівня роз'єднаності суспільства. Зростає поступово кількість «ухилянтів» та «ждунів» не тільки в сфері військовій, але і в сфері економічній. Тут вони своєю появою та поведінкою підривають ідеологічний і психологічний фундамент консолідації економіки та переведення її на «військові рейки». У той же час існують пасіонарні актори суспільного процесу, які сприяють об'єднувачим процесам навіть супроти своїм особистим тимчасовим політичним чи економічним інтересам.

У воєнний час звичайний (традиційний) потік подій, завдань, робіт, процесів діяльності, які визначають та забезпечують життя і розвиток

суспільства й держави різко перетворюється на потік нестандартних, турбулентних подій. Це вимагає такого самоорганізованого корегування завдань, робіт та мотивування процесів діяльності й суспільства, і держави, які б швидко створювали відповідні здатності відповідати на виклики воєнного часу. Тобто, дуальна систем «суспільство – держава» повинна перейти у такий новий режим самоорганізації, в якому відповідальність, зусилля та здобутки сторін рівнозначні.

Ефективний режим самоорганізації країни буде лише тоді продуктивним, коли ступені «вільності» (тобто можливості пропонувати рішення) дуальних частин системи принципово не зменшуються. У першу чергу це стосується можливостей рівноправного взаємного контролю за діями влади та за діями частин суспільного середовища. Роль Парламенту й суспільних ЗМІ (але «не Telegram-них») способів просування недостовірної інформації в цьому питанні має бути визначальною. Разом із тим, необхідно розуміти, що в воєнний час це складне й делікатне питання можна розв'язувати успішно тільки при наявності високого рівня суспільної консолідації та довіри між владою, її реальними і «вітринними» владними постатями, а також діяльнісною патріотичною пасіонарною частиною суспільства. Але якщо питання взаємного контролю влади та народу не вдається швидко розв'язувати, то це призводить до дисфункцій системи публічного управління України.

Суспільна консолідація має надважливе значення для стійкості України в умовах війни. Суспільна консолідація багатомірне явище. Воно має організаційний, діяльнісний та психологічний виміри. Підтримувати, стимулювати та гармонізувати зусилля громадян і громад у цих сферах повинно стати спільним щоденним завданням органів публічної влади та організацій громадянського суспільства. Це є основою суспільної консолідації на осі «влада-соціум». Для збільшення потенціалу стійкості держави необхідним є посилення і суспільної консолідації, і соціальної солідарності. Необхідно знайти публічно-управлінські інструменти зменшення та подолання фрагментації суспільного середовища. При цьому треба врахувати, що на суспільну консолідацію та соціальну солідарність потужно впливають щоденно спостережувані суспільством характеристики діяльності посадових осіб публічної влади.

Результативність діяльності України залежить від компетентності, бажання та узгодженої роботи членів суспільства в

економічній, політичній, освітній, медичній науковій, науково-технічній сфері та багатьох інших сферах. Посадові особи публічної влади, з огляду на збереження стійкості та суспільної консолідації, соціальної солідарності не мають право в умовах воєнного часу маніпулювати популістськими прийомами з метою підвищення політичних рейтингів та відкладати прийняття назрілих та справедливих державницьких рішень. Це підриває суспільну консолідацію не тільки в довгострокових, а навіть в середньострокових періодах.

Для системи публічного управління важливо уміти вчасно розрізнати, які питання та проблеми на даному етапі необхідно негайно вирішувати для збереження держави, незважаючи на зусилля та витрати. Одна із надважливих проблем – занадто велика залежність стійкості України від іноземної допомоги при повільній

трансформації економіки «на воєнні рейки». І це при тому, що в незалежних ЗМІ майже щоденно описують перерозподіл національного багатства та обсягів іноземної допомоги через корупційні потоки на приватні рахунки функціонерів. Це негативно впливає на чинники збереження та підвищення рівня й суспільної консолідації і рівня соціальної солідарності. І це при тому, що забезпечення Збройних сил України ресурсами має відповідати поточним загрозам та викликам на рівні першочерговості завдань і бути наслідком реальної суспільної консолідації. Загальна суспільна консолідація потребує об'єднання усіх соціальних акторів (насамперед діячів та функціонерів публічної влади) кровно зацікавлених у збереженні територіальної цілісності, людського та соціокультурного потенціалу, економічного потенціалу соціальних акторів в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Авер'янова, Н. (2017). Чинники консолідації українства в постколоніальну добу. *Українознавчий альманах*, 20, 8-12.
- Андрос, Є. І. (2009). Національна самоідентифікація етнічних українців як вирішальний чинник консолідації українського суспільства. *Філософські обрії*, 21, 109-121.
- Білокінь, С. І. (2016). До історії книжки Петра Шелеста «Україно наша Радянська». *Український археографічний щорічник*, 19-20, 593-598.
- Власюк, О. С., Крисаченко, В. С. (Ред.), & Степико, М. Т. (2005). *Український соціум*. Київ: Знання України.
- Войналович, В. (2018). Сучасне українське православ'я: старі і нові виклики. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 3-4 (95-96), 141-192.
- Войналович, В., Єленський, В., Киришко, М., Кочан, Н., Рубльова, Н., & Левенець, Ю. (Ред.). (2012). *Релігійний чинник у процесах нації- та державотворення: досвід сучасної України*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.
- Габермас, Ю. (2000). *Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство»*. Львів: Літопис.
- Горбулін, В. П. (Ред.). (2017). Світова гібридна війна: український фронт. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Київ: НІСД.
- Грицяк, Д. І. (2013). Мова як чинник етнокультурної консолідації українського суспільства. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*, 60, 484-490.
- Дейнеко, О. (2021). Соціальна згуртованість та соціальна солідарність: у пошуках змістовного розмежування. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 24(6), 81-89. <https://doi.org/10.15421/172162>
- Ділай, А., & Кротченко, В. (2019). Війна за Україну: від інформаційних операцій до прямого вторгнення. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*, 45, 13-20.
- Долання амбівалентності. (2019). Дихотомія української національної ідентичності. *Історичні причини та політичні наслідки*. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України.
- Закон не двох, а трьох «К»: «Кремля-Ківалова-Колесніченка» скасовано. Що далі? (2018, Березень 1). *Укрінформ*. Відновлено з <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2413727-zakon-ne-dvoh-a-troh-k-kremlakivalovakolesnicenka-skasovano-so-dali.html>
- Коломієць, Т. В. (2009). Формування національної ідентичності як чинника консолідації сучасного українського суспільства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*, 4, 99-103.
- Курило, В. С., & Савченко, С. В. (2017). Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на сході України. *Education and pedagogical sciences*, 2, 5-13. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2017_2_2
- Курило, В. С., Савченко, С. В., & Караман, О. Л. (2018). *Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України*. (Монографія). Київ: Талком.
- Кучма, Л. (2004). *Україна – не Росія*. (Переклад українською мовою Ірина Пашенко, Олександр Руденко-Десняк). Київ.
- Лук'яненко, Л. (2006). *Національна ідея і національна воля*. Київ.
- Луцишин, Г. (2011). Чинники консолідації української нації. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 23, 165-169.

- Мінаков, О. (2017). Гібридна війна Росії. Трансформація маніпуляцій у соцмережах. *Радіо Свобода*. Відновлено з <https://www.radiosvoboda.org/a/28498431.html>
- Поліщук, Ю. (2019). Чинники суспільної консолідації в Україні: історіографічний аспект дискурсного поля. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*, 3-4, 266-288.
- Репортаж із окупованого Кутейникового: як місцеві жителі блокували ЗСУ у 2014-му і як їм живеться зараз. (2019, Вересень 16). *Радіо Свобода*. Відновлено з <https://www.radiosvoboda.org/a/30166899.html>
- Степико, М. Т. (2011). *Українська ідентичність: феномен і засади формування*. (Монографія). Київ: НІСД.
- Чупрій, Л. (2012). Національна ідея як чинник консолідації української політичної нації. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 2(58), 230-244.
- Шайгородський, Ю. (2023а). Суспільна консолідація: виклики воєнного часу. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*, 34, 55-63. Відновлено з <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pnsdpd/article/view/1455/1190>
- Шайгородський, Ю. Ж. (2023б). Суспільна мобілізація: тенденції та прогноз. *Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення*, (с. 145-184). (Монографія).
- Шелест, П. Ю. (1970). *Україно наша Радянська*. Київ: Видавництво політичної літератури України.
- Kearns, A., & Forrest, R. (2000). Social Cohesion and Multi-Level Urban Governance. *Urban Studies*, 37, 995-1017.

REFERENCES

- Andros, E. I. (2009). National self-identification of ethnic Ukrainians as a decisive factor in the consolidation of Ukrainian society. *Philosophical Horizons*, 21, 109-121.
- Averyanova, N. (2017). Factors of Ukrainian consolidation in the post-colonial era. *Ukrainian Studies Almanac*, 20, 8-12.
- Bilokin, S. I. (2016). To the history of Pyotr Shelest's book "Ukraine is our Soviet Union". *Ukrainian archeographic yearbook*, 19-20, 593-598.
- Chupriy, L. (2012). The national idea as a factor in the consolidation of the Ukrainian political nation. *Scientific notes of IPiEND named after I. F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine*, 2(58), 230-244.
- Deineko, O. (2021). Social cohesion and social solidarity: in search of a meaningful distinction. *Scientific and theoretical almanac Grani*, 24(6), 81-89. <https://doi.org/10.15421/172162>
- Dilai, A., & Krotchenko, V. (2019). The war for Ukraine: from information operations to direct invasion. *Bulletin of Lviv University. Series: Journalism*, 45, 13-20.
- Gorbulin, V. P. (Ed.). (2017). Global hybrid war: the Ukrainian front. *National Institute of Strategic Studies*. Kyiv: NISD.
- Habermas, Yu. (2000). *Structural transformations in the field of openness: a study of the "civil society" category*. Lviv: Chronicle.
- Hrytsyak, D. I. (2013). Language as a factor of ethno-cultural consolidation of Ukrainian society. *State and law: Collection of scientific papers. Legal and political sciences*, 60, 484-490.
- Kearns, A., & Forrest, R. (2000). Social Cohesion and Multi-Level Urban Governance. *Urban Studies*, 37, 995-1017.
- Kolomiets, T. V. (2009). The formation of national identity as a factor in the consolidation of modern Ukrainian society. *Bulletin of NTUU "KPI". Political science. Sociology. Law: collection of scientific papers*, 4, 99-103.
- Kuchma, L. (2004). *Ukraine is not Russia*. (Translated into Ukrainian by Iryna Pashchenko, Oleksandr Rudenko-Desniak). Kyiv.
- Kurylo, V. S., & Savchenko, S. V. (2017). Informational aggression in the context of the hybrid war in eastern Ukraine. *Education and pedagogical sciences*, 2, 5-13. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/OsDon_2017_2_2
- Kurylo, V. S., Savchenko, S. V., & Karaman, O. L. (2018). *Socialization of the individual in the conditions of the hybrid war in the east of Ukraine*. (Monograph). Kyiv: Talkom.
- Lukyanenko, L. (2006). *National idea and national will*. Kyiv.
- Lutsyshyn, G. (2011). Factors of the consolidation of the Ukrainian nation. *Ukrainian national idea: realities and prospects of development*, 23, 165-169.
- Minakov, O. (2017). Russia's hybrid war. Transformation of manipulation in social networks. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28498431.html>
- Overcoming ambivalence. (2019). *Dichotomy of Ukrainian national identity. Historical reasons and political consequences*. Kyiv: IPiEND named after I.F. Curacao of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- Polishchuk, Yu. (2019). Factors of social consolidation in Ukraine: the historiographic aspect of the discourse field. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I.F. Kurasa of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3-4, 266-288.
- Report from occupied Kuteynykovo: how local residents blocked the Armed Forces in 2014 and how they live now. (2019, September 16). *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/30166899.html>
- Shaigorodskiy, Yu. (2023а). Social consolidation: challenges of wartime. *Scientific journal of Mykhailo Drahomanov State University*, 34, 55-63. Retrieved from <https://sj.udu.edu.ua/index.php/pnsdpd/article/view/1455/1190>

- Shaigorodskiy, Yu. Zh. (2023b). Social mobilization: trends and forecast. Political security of Ukraine: problems of political and state governance. *Predictive evaluation, mechanisms of provision*, (pp. 145-184). (Monograph).
- Shelest, P. Y. (1970). *Our Ukraine is Soviet*. Kyiv: Publishing House of Political Literature of Ukraine.
- Stepiko, M. T. (2011). *Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation*. (Monograph). Kyiv: NISD.
- The law of not two, but three "Ks": "Kremlin-Kivalov-Kolesnichenko" has been canceled. What's next? (2018, March 1). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2413727-zakon-ne-dvoh-a-troh-k-kremlakivalovakolesnicenka-skasovano-so-dali.html>
- Vlasyuk, O. S., Krysachenko, V. S. (Eds.), & Stepiko, M. T. (2005). *Ukrainian society*. Kyiv: Knowledge of Ukraine.
- Voinalovich, V. (2018). Modern Ukrainian Orthodoxy: old and new challenges. *Scientific notes of IPiEND named after I. F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 3-4 (95-96), 141-192.
- Voinalovich, V., Yelenskyi, V., Kyryushko, M., Kochan, N., Rublyova, N., & Levenets, Yu. (Eds.). (2012). *The religious factor in the processes of nation- and state-building: the experience of modern Ukraine*. Kyiv: IPiEND named after I.F. Curacao of the National Academy of Sciences of Ukraine.